

дитиною з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання.

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти.
Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. 2014.
Вип. 10 (53). 202 с.

5. Як працювати з дітьми з ООП та підтримувати їх під час війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=jSXDFvyb6_s&t=4s

Теслюк Зоряна,
директор
Меджибізького ліцею
Меджибізької селищної ради
Хмельницького району
Хмельницької області,
вчитель-методист

Створення безпечного простору для учасників освітнього процесу Меджибізького ліцею як головний пріоритет в умовах війни

Анотація. У складних реаліях сьогодення кожен на своєму місці має докласти максимум зусиль для створення безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану. Захист життя і здоров'я учасників освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій, надання психологічної підтримки його учасникам — основні завдання адміністрації закладу освіти та засновника.

Ключові слова: воєнний стан, повітряна тривога, кодекс безпечного освітнього середовища, укриття, стресостійкість.

Сьогодні керівники закладів освіти та педагоги України тримають освітній фронт, продовжуючи працювати у важких умовах війни, формують унікальний педагогічний досвід та беруть на себе новий рівень відповідальності. Освітній процес укотре зазнає змін. У першу чергу більш актуальними стають питання безпечного простору для перебування як здобувачів освіти, так і працівників.

Враховуючи реалії сьогодення, кожен має володіти інформацією щодо захисту життя і здоров'я та докладати максимум зусиль для створення безпечного середовища в умовах воєнного стану [1].

Засновникам і керівникам шкіл необхідно:

- забезпечити облаштування безпечного простору у закладі (укриття, запасні виходи);

- здійснити заходи щодо мінної безпеки (інформування учнів, спільні заходи із залученням ДСНС).

Життя та здоров'я всіх учасників освітнього процесу, насамперед – дітей, є безумовним і абсолютним пріоритетом всієї системи освіти.

У ситуації небезпеки та військового нападу, щоб зберегти здоров'я і життя дітей, їх слід швидко евакуювати в безпечне місце – до найближчого бомбосховища, підвалу чи іншого укриття, або назовні. Скільки часу дітям та працівникам закладу освіти доведеться перебувати в укритті – передбачити неможливо, тому надзвичайно важливо, щоб у закладі освіти був мінімальний набір для забезпечення життєвих потреб для дітей та працівників [5].

В умовах воєнного стану заклади загальної середньої освіти постали перед проблемою вибору найбільш оптимального формату навчання учнів, який би дозволив враховувати безпекові умови здійснення цього процесу, запити батьків, учнів та вчителів.

Меджибізький ліцей Меджибізької селищної ради надав перевагу змішаному навчанню, що дозволило поєднувати різні форми здобуття освіти (очну, дистанційну) з використанням технологій дистанційного навчання у синхронному/асинхронному режимах. Такий спосіб організації освітнього процесу був і є найбільш сприятливим в умовах постійної небезпеки, а також нестабільного доступу до інтернету і перебоїв з постачанням електроенергії. Гнучкість організації освітнього процесу у змішаному форматі уможливила навчання в одну зміну.

Зміна формату організації навчання позитивно вплинула на вдосконалення професійних компетентностей учителів, особливо компетентності у сфері інформаційних і комп'ютерних технологій (ІКТ). Педагогічні працівники активно опанували можливості різних платформ для дистанційного навчання, використовують гаджети в освітньому процесі, працюють з електронними журналами у інформаційно-комунікаційній автоматизованій системі «Єдина школа». На таке подальше вдосконалення цих компетентностей, на мою думку, вплинув попередній складний період роботи педагогічних працівників в умовах карантину щодо поширення COVID-19.

У цьому навчальному році, починаючи з 18 вересня 2023 року, Меджибізький ліцей перейшов на офлайн навчання. Цьому передувала спільна ефективна діяльність засновника, Меджибізької селищної ради, трудового колективу ліцею та

батьківської спільноти: було обладнано ще одне найпростіше укриття на 143 особи (з початком військової агресії росії було облаштовано два укриття — ПРУ на 120 чоловік та найпростіше укриття на 53 особи). Тому зараз освітній процес триває у очній формі.

Що ми спостерігали після дистанційного навчання? Знизилася позитивна мотивація учнів до навчання, що суттєво впливає на його якість. Попри надання вчителями індивідуальної підтримки учням, існує потреба в систематичному та скоординованому моніторингу навчальних досягнень учнів ліцею для виявлення та подолання конкретних труднощів, прогалин у навчанні, здійснення адресного педагогічного супроводу.

Для створення належних комфортних та безпечних умов у Меджибізькому ліцеї розроблено:

- схеми евакуації учасників освітнього процесу до найближчого укриття;
- алгоритм дій працівників і учнів закладу під час евакуації.

У закладі освіти проводимо тренування учнів та працівників щодо правил поведінки під час повітряних тривог, евакуації, перебування в укритті.

Учителям рекомендовано пройти навчання з надання першої невідкладної допомоги дітям (наприклад, тренінг “Перша допомога дітям. Тренінг для дитячих закладів”). Для вчителів створено курс про безпечну освіту під час війни [4].

Звертаємо увагу батьків на алгоритмах дій у разі ймовірних надзвичайних ситуацій, дій ліцею за таких умов, зокрема проведення евакуації, комунікації з учасниками освітнього процесу, вмісту дитячого наплічника (тривожної валізки) тощо.

Особливо актуальним для закладів освіти, що приймають дітей із числа внутрішньо переміщених осіб, є перегляд антибулінгових політик, розроблення адаптаційних заходів для таких учнів і підтримка їхнього психологічного здоров'я.

Головним правилом для усіх дій працівників закладу освіти є необхідність діяти у найкращих інтересах дитини. Кожен працівник закладу повинен ставитися до дітей з повагою та враховувати їхні потреби. В икористання будь-якої форми насильства проти дитини є неприйнятною [5].

Керівникам шкіл потрібно бути готовими за необхідності змінювати форми організації освітнього процесу та здобуття освіти, а також продовжувати працювати в електронних журналах і з платформами, на яких розміщено навчальні матеріали. Серед них: Всеукраїнська школа онлайн – E-SCHOOL.net.ua – це сучасний онлайн-ресурс для змішаного та дистанційного навчання; **Prometheus** - одна з найбільших

українських освітніх платформ масових відкритих онлайн-курсів; **EdEra** - українська студія онлайн освіти; Learning.ua — це перша освітня платформа, де процес навчання відбувається за сценарієм дітей, а результат перевершує сподівання батьків та інші.

Крім того, слід звернути увагу на добір навчальних матеріалів і стратегії роботи з учнями під час уроків.

Як керівнику організувати роботу закладу освіти під час повітряної тривоги?

Керівники закладів освіти мають використовувати алгоритм від ДСНС щодо підготовки учасників освітнього процесу на випадок повітряної тривоги під час занять у закладі освіти:

- Учасники освітнього процесу мають бути ознайомлені з місцем розташування

 - захисних споруд та правилами поведінки під час евакуації й в укритті.

- Учасники освітнього процесу заздалегідь повинні вміти виконувати заходи з Плану реагування на надзвичайні ситуації або Інструкції закладу освіти, які передбачені на випадок отримання сигналу повітряної тривоги.

- Заклад освіти заздалегідь розміщує всі покажчики напрямку руху для швидкого та безпечного проведення евакуаційних заходів учасників освітнього процесу.

- Керівник має визначити відповідальну особу з-поміж працівників закладу освіти, яка супроводжуватиме учасників освітнього процесу під час евакуації та укриття в захисній споруді.

- Керівник заздалегідь встановлює відповідальних осіб, які після евакуації перевіряють заклад на наявність присутніх учнів за межами захисної споруди.

Також керівник обов'язково має видати письмовий наказ щодо роботи закладу освіти та працівників під час повітряної тривоги. Видавати та ознайомлювати з документом необхідно завчасно.

У наказі слід прописати два варіанти розвитку дій:

- якщо повітряна тривога розпочалася, коли тривають заняття;
- якщо повітряна тривога розпочалася до початку занять.

З наказом повинні бути ознайомлені всі учасники освітнього процесу, адже деякі батьки навіть під час тривоги, ризикуючи життям дитини та своїм власним, везуть або приводять дитину до закладу. У такій ситуації є ризик, що батьки прийдуть до школи, а там немає педагогічних працівників, усі перебувають в укритті,

адже педагоги також не мають переміщуватися під час тривоги, ризикуючи власним життям, тобто немає кому передати дитину. Тому необхідно розробити чіткий алгоритм, як діяти батькам та педагогам, якщо тривога розпочинається до початку занять.

У кожному закладі освіти на основі алгоритмів ДСНС та МОН щодо дій у разі повітряної тривоги має бути розроблений індивідуальний алгоритм. Адже в кожному закладі освіти своя безпекова ситуація, яка залежить від територіального розташування закладів освіти, кількості здобувачів та працівників, розташування укриття, віку здобувачів, які навчаються у закладі тощо.

ЮНІСЕФ також рекомендує [7]:

- організувати створення єдиного каналу комунікації в закладі освіти між керівництвом закладу та учасниками освітнього процесу на випадок повітряної тривоги, щоб володіти оперативною інформацією щодо ситуації в закладі;

- проінструктувати учасників освітнього процесу, якщо у разі повітряної тривоги буде пошкоджено інтернет- та мобільний зв'язок, де знаходиться укриття й де після закінчення повітряної тривоги батьки зможуть забрати дитину.

Як діяти педагогічним працівникам під час повітряної тривоги?

Якщо педагогічний працівник перебуває в закладі освіти

Нагадуємо педагогічним працівникам алгоритм від ДСНС щодо дій вчителя у разі повітряної тривоги під час занять у закладі освіти:

1. Відповідальна особа у разі надходження сигналу вмикає наявну систему оповіщення закладу.

2. Вчитель миттєво сповіщає учнів (словесно) про загрозу або виникнення надзвичайної ситуації та припинення заняття.

3. Відповідальна особа разом із вчителями має скоординувати хід евакуації учнів від класу до захисної споруди (укриття).

4. Класи, в яких викладають вчителі, мають бути організовані для негайного пересування двома колонами в приміщенні класу та швидкого залишення кабінету. За можливості учні самоорганізуються для залишення кабінету та руху до захисної споруди. При обмеженому просторі для пересування учні залишають приміщення групами.

5. Відповідальні за евакуацію особи повинні знаходитись у заздалегідь визначених місцях та допомогти в організації та регулюванні швидкого руху до захисної споруди. Молодшим класам (1 або 2 класи) необхідно надати помічників.

6. Медичний працівник повинен знаходитись у відведеному для нього місці для швидкого надання медичної допомоги.

7. Відповідальні за евакуацію особи повинні знаходитися біля виходу із захисної споруди для здійснення контролю за порядком укриття учасників освітнього процесу та швидкого реагування у разі, якщо виявиться, що хтось відсутній.

8. Учні або цілі класи, які знаходяться на подвір'ї закладу, під час сигналу тривоги повинні рухатися під наглядом вчителя або самостійно до захисної споруди.

9. У середині захисної споруди відповідальні особи повинні забезпечити, щоб учні швидко та обережно зайняли свої місця. Після того як усі учні займуть свої місця відповідальний за клас повинен перевірити наявність усіх учнів.

10. Під час перебування в захисній споруді вчителі та відповідальні особи повинні провести заходи, щоб заспокоїти дітей та всіх, хто знаходиться в ній.

Якщо тривога застала педагогічного працівника перед початком робочого дня

Якщо працівник має змогу швидко за 5-7 хвилин дістатися до закладу освіти і в закладі освіти є укриття, то працівник переміщується до укриття закладу освіти. Але варто враховувати розташування закладу освіти, у деяких регіонах до укриття необхідно переміститися за 2-3 хвилини.

Якщо у закладі освіти немає укриття, то працівник закладу має переміститися до найближчого до нього укриття за місцем його перебування.

Протизаконно та злочинно вимагати від працівників прибути до закладу освіти під час повітряної тривоги.

Ракетні удари продовжують повторюватись, і учасники освітнього процесу мають бути готовими й діяти чітко та злагоджено будь-якої миті. Служба освітнього омбудсмена узагальнила рекомендації ДСНС, органів управління освіти, досвід Ізраїлю, а також надала власні пропозиції щодо підготовки та дій учасників освітнього процесу під час повітряної тривоги в різних ситуаціях [9].

Батькам здобувачів освіти радимо:

- ознайомитися з картою укриттів між місцем проживання та закладом освіти, перевірити наявність, доступність та стан укриттів;
- спланувати шлях дитини до школи так, щоб у разі повітряної тривоги батьки та дитина або сама дитина могла сховатися в укритті;
- розробити алгоритми дій дитини у разі повітряної тривоги по дорозі до школи та зі школи до місця проживання;

- звернутися до закладу освіти щодо огляду укриття;
- підтримувати зв'язок із класним керівником та педагогами.

Щоб підготуватися до можливої повітряної тривоги

ЮНІСЕФ рекомендує батькам [7]:

- долучитися до каналу комунікації закладу освіти між адміністрацією закладу та учасниками освітнього процесу, щоб володіти оперативною та необхідною інформацією у разі повітряної тривоги;

- надати керівництву закладу свої контакти, контакти тих, хто може забирати дитину зі школи, деталі стану здоров'я дитини, зокрема про особливі потреби дитини. Також поінформуйте дитину, щоб вона знала свій резус-фактор та групу крові, свої хронічні хвороби, а також ваші контакти.

У рюкзак дитини варто покласти записку від батьків, у якій вказано прізвище, ім'я, по батькові дитини, дата народження, адреса проживання, контакти батьків, сімейне фото (за можливості й, бажано, з підписами, хто на ньому зображений). Також варто зазначити в цій записці резус-фактор та групу крові дитини.

Якщо під час повітряної тривоги дитина перебуває в закладі освіти

Як ми вже зазначали, нам відомі випадки, коли під час масових ракетних обстрілів 10 жовтня до закладів освіти під час повітряної тривоги приїжджали батьки та забирали дітей із закладів. Нагадуємо, що батьки не можуть забрати дитину з укриття під час повітряної тривоги, а педагог, відповідно, не має права відпустити дитину з укриття навіть на прохання батьків. До завершення повітряної тривоги дитина повинна залишатися в укритті. Адже так батьки наражають на небезпеку і себе, й дитину.

Пунктами 15-16 Порядку заповнення та перебування в спорудах фонду захисних споруд цивільного захисту (Витяг із Вимог щодо утримання та експлуатації захисних споруд цивільного захисту, затверджений наказом МВС від 09.07.2018 № 579) визначено, що вихід із захисної споруди здійснюється тільки якщо надійшла інформація про відсутність небезпеки (після уточнення ситуації в районі споруди), а також у випадках вимушеної евакуації.

Вимушена евакуація зі споруди фонду захисних споруд проводиться, якщо:

- відбулося пошкодження споруди, що виключає подальше перебування в ній осіб, які укриваються;
- відбулося затоплення споруди;
- сталася пожежа у споруді та утворилися в ній небезпечні концентрації шкідливих газів;

- було досягнуто граничних параметрів внутрішнього повітряного середовища, наприклад, в укритті суттєво знизився рівень кисню або у повітря є якісь небезпечні речовини.

Ми розуміємо батьків, адже всі хвилюємося за своїх рідних та близьких, особливо за дітей, і хочемо, аби під час небезпеки вони були поруч із нами. Але правильне рішення під час повітряної тривоги – батькам залишатися там, де вони є, і шукати найближче безпечне укриття для себе, а дитині – перебувати в укритті закладу освіти або закріпленому за закладом освіти укритті. Нагадайте дитині, що під час повітряної тривоги треба слухати вчителя і не слід покидати заклад освіти, щоб бігти додому або на вулицю.

Звертаємо увагу, що, наприклад, в Ізраїлі, згідно з циркуляром генерального директора щодо забезпечення безпеки закладів освіти, під час стрілянини чи захоплення закладу освіти, навіть не у разі повітряної тривоги, а під час занять загалом усі ворота для входу на територію закладу зачинені відповідно до вказівок охоронця та за погодженням з офіцером безпеки ізраїльської поліції. Без дозволу закладу освіти після закриття воріт до закладу вхід іншим особам забороняється, зокрема навіть батькам, братам, сестрам учнів.

А під час повітряної тривоги в Ізраїлії діти повинні перебувати в бомбосховищі до кінця повітряної тривоги й навіть ще 10 хвилин після її завершення [11].

З досвіду роботи ізраїльських шкіл в умовах війни відомо, що під час бомбардування, незалежно від того, завершилися заняття чи ні, всі діти залишаються в укритті. Лише після завершення тривоги, налаштування комунікацій та запуску роботи громадського транспорту діти можуть повертатися додому. Класні керівники в такій ситуації обов'язково мають поцікавитися, чи дісталася дитина додому.

Якщо повітряна тривога трапилася дорогою до/із закладу освіти

Департамент освіти і науки Києва розробив рекомендації на випадок, якщо повітряна тривога застає здобувача дорогою до чи з закладу освіти. Наводимо батькам ці рекомендації трохи трансформовані [6]:

- оберіть із дитиною безпечний шлях до школи та у зворотному напрямку (тобто складіть своєрідний маршрут руху), далі оберіть укриття, які дитина зможе використовувати дорогою в разі сигналу повітряної тривоги;

- поясніть дитині, щоб вона рухалася тільки за складеним маршрутом, не зупинялася і нікуди не звертала;

- наголосіть дитині, що якщо немає можливості швидко дійти до школи або дому під час сигналу повітряної тривоги, щоб дитина прямувала до визначеного вами укриття і перебувала всередині укриття, а не біля його входу;

- навчіть дитину не торкатися оголених електричних дротів, невідомих предметів, проговоріть правила мінної безпеки. Докладніше про правила мінної безпеки [8] – [на сайті освітнього омбудсмена](#);

- повідомте класного керівника про місцеперебування дитини або попросіть дитину це зробити.

Що робити учасникам освітнього процесу, якщо не встигли добігти до укриття під час обстрілу: поради ДСНС

Якщо не було часу добігти до укриття, [ДСНС радить](#) [10]:

- негайно перейти в приміщення без вікон або скористатися правилом двох стін (перша стіна бере на себе силу вибуху, друга – руйнування);

- якщо виникла пожежа чи пошкодження будинку – зателефонувати 101, вказавши точну адресу, поверх та покинути небезпечне місце;

- якщо в будинку стався вибух – слід якнайшвидше самостійно залишити будівлю та залишити двері відчиненими, щоб рятувальники не зрізали їх.

Сучасний освітній заклад виконує функції не тільки навчання, а насамперед створює простір для повноцінного розвитку здобувачів освіти, стає осередком успішних креативних щасливих людей. Для реалізації цього завдання необхідна атмосфера фізичного, соціального та психологічного комфорту всіх учасників освітнього процесу.

У Меджибізькому ліцеї розроблено та схвалено педагогічною радою Кодекс безпечного освітнього середовища (протокол № 9 від 16.06.2019), зі змінами у 2022 році.

Створений документ «Кодекс безпечного освітнього середовища Меджибізького ліцею Меджибізької селищної ради Хмельницького району Хмельницької області» (далі-КБОС) передбачає навчання учнів, батьків, працівників закладу освіти правил безпечної поведінки особистості, формування навичок уникнення потенційних ризиків та небезпек, безпечній взаємодії дітей і дорослих в освітньому процесі, захист дітей від насильства та зловживань з боку однолітків і дорослих (батьків, опікунів або працівників закладу освіти), а також навичок подолання труднощів у житті.

Сьогодні українська система освіти змінюється через дію реформи “Нова українська школа”. Стосунки між керівництвом закладу освіти, вчителями, батьками

і учнями також зазначають змін — але цю реформу неможливо впровадити директивно.

Ідеться про зміну умов своєрідного суспільного договору у ліцеї, переосмислення звичних практик та реакцій на проблеми шкільного життя, норм поведінки. Укладено угоду — Меморандум співпраці між усіма учасниками освітнього процесу: педагогами, учнями та батьками, у якому зазначено: «Ми, педагоги, батьки та учні, виходимо з того, що: ліцей як спільнота та осередок місцевої громади може створити власні правила та регламенти, що не суперечать чинному законодавству. Вони мають бути публічними, всім відомими, загальнодоступними, зрозумілими всім і прийнятними для всіх учасників освітнього процесу в ліцеї. Правила мають ґрунтуватися на загальнолюдських цінностях, принципах демократії та прозорості в ухваленні рішень, рівного доступу до всіх послуг, поваги до різноманітних культур [3].

Особливу увагу звертаємо на підбір навчальних матеріалів та стратегії роботи з учнями під час уроків.

Війна в Україні викликає у всіх нас стрес і тривогу за життя. Такі психологічні стани переживають всі люди, незалежно від віку, статі, професії, нації. Найбільш вразливими, схильними до стресу є наші учні, особливо така вразлива категорія, як діти внутрішньо переміщених осіб, які, «тікаючи» зі своїми рідними від вибухів, потрапляють знову у небезпеку.

Меджибізький ліцей взяв участь в проєкті «ProAction - Покращення доступу до житла, освіти та якісних соціальних послуг для дітей та сімей в Україні», що реалізується п'ятьма партнерськими організаціями – Фонд Terre des hommes в Україні, Благодійний фонд «Захід Шанс», Благодійний Фонд «Посмішка ЮА», Громадська організація «Світ у Барвах» та Громадська організація «Центр реабілітації та відновлення», за фінансування Фонду Swiss Solidarity та Центру кризи та підтримки Міністерства Європи та закордонних справ Франції, Terre des hommes БФ "Захід шанс", Благодійний фонд Посмішка ЮА, Громадська організація "Світ у барвах", Центр реабілітації та відновлення Swiss Solidarity France Diplomatie. В рамках проєкту на базі Меджибізького ліцею було відкрито першу локацію у громаді, ініціатором і фасилітатором якої стала вчителька початкових класів Валентина Демчишина.

Мета проєкту — дати можливість дітям бути у зручному місці і проводити час з користю та задоволенням. Завдання проєкту, у першу чергу, відволікти дітей, психологічно розвантажити від подій, пов'язаних з війною у нашій країні, і допомогти впорядкувати ментальне здоров'я нашого молодого покоління за допомогою цікавих

ігор, тренінгів, арттерапії тощо. Від проєкту ліцей отримав дидактичне наповнення класу, матеріально-технічне забезпечення. Наші діти повинні отримувати задоволення від навчання, бути активними, спортивними та креативними.

Висновки

Сьогодні у зв'язку з воєнним станом освітній процес залежить від безпекової ситуації та відбувається офлайн, онлайн або у змішаній формі. Освітня й надалі гідно тримають свій фронт, за що ми надзвичайно вдячні нашим Захисникам і Захисницям. Попереду кропітка робота з відновлення емоційного стану вчителів та учнів, а також налагодження освітнього процесу. Але найголовніше, щоб навчання було безпечним, щоб кожна українська дитина мала доступ до якісної освіти, а кожен учитель відчував турботу та увагу.

Список використаних джерел та літератури:

1. Безпечне освітнє середовище: нові виміри безпеки. URL: <https://sqe.gov.ua/bezpechne-osvitnie-seredovishhe-novi-vim/>
2. [Дії населення в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру \(dsns.gov.ua\)](https://dsns.gov.ua)
3. Концепція безпеки закладів освіти <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-kontseptsii-bezpeky-zakladiv-osvity-i070423-301>
4. Онлайн курс для освітян «Спільно до навчання» [Для вчителів створено курс про безпечну освіту під час війни | Міністерство освіти і науки України \(mon.gov.ua\)](https://mon.gov.ua)
5. Організація діяльності закладів освіти в умовах воєнного стану. Порадник III. З досвіду роботи освітян міста Києва : навч.- метод. посіб. / Упоряд.: Фіданян О.Г., Войцехівський М.Ф., Івашнова С.В. — К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. — 600 с.
6. Пропозиції щодо вирішення проблем учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. URL: <https://eo.gov.ua/propozytsii-sluzhby-osvitnoho-ombudsmena-shchodo-vyrishennia-problem-uchasnykiv-osvitnoho-protsesu-v-umovakh-voiennoho-stanu/2022/08/18/>
7. [Сигнал повітряної тривоги під час перебування у школі|Що варто знати батькам і як підготувати дитину - YouTube](https://www.youtube.com/watch?v=...)
8. [Фізична безпека дітей під час війни Правила поведінки в евакуації, на окупованих територіях і в зоні бойових дій - офіційний веб-сайт Служби освітнього омбудсмена України \(eo.gov.ua\)](https://eo.gov.ua)
9. [Як діяти закладу освіти та учасникам освітнього процесу під час повітряної тривоги - офіційний веб-сайт Служби освітнього омбудсмена України \(eo.gov.ua\)](https://eo.gov.ua)

10. [Як діяти під час сигналу Повітряна тривога Памятка для дітей - YouTube](#)
11. [Як Ізраїль навчає дітей під час війни? \(osvitoria.media\)](#)

Фещина Любов,

педагог-організатор-методист

Хролинської гімназії

Судилківської ОТГ

Шепетівського району

Хмельницької області

Інструменти та прийоми формування громадянської компетенції учнів як основної складової становлення свідомого громадянина

У статті розглядаються матеріали виховання соціально, політично та економічно відповідальної людини, яка зможе розкрити свої здібності у громадянському суспільстві та реалізувати власні творчі можливості. Встановлено, що освіта для демократичного громадянства й освіта з прав людини покликані навчити, як жити разом, поважаючи одне одного у багатоманітному демократичному суспільстві, знати і розуміти свої права та брати активну участь у прийнятті рішень, які нас стосуються.

Ключові слова: громадянська компетентність, правова компетентність, політична компетентність, громада, соціальна відповідальність, громадянське суспільство.

Демократії маємо постійно вчитися і навчати – щоденно, упродовж усього життя. Свідомими громадянами не народжуються, ми стаємо ними у процесі освіти та виховання. При цьому одним із найбільших викликів сучасної школи є створення демократичного середовища для навчання й виховання дітей на основі цінностей демократії і прав людини.

Сьогодні людина, для якої демократія та громадянське суспільство є природним середовищем для задоволення її особистих та суспільних інтересів, визнається основною цінністю демократичного суспільства. Життя вимагає від особи не лише громадянської активності, а й усвідомлення нею власної ролі й значення в житті суспільства та відповідальної дії згідно з власними переконаннями і цінностями.